

УДК 316.74:2

Стан і динаміка релігійної мережі незалежної України

С.С. ЯРЕМЧУК

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Чернівці, Україна

Авторське резюме

У статті досліджено організаційну складову релігії в Україні, а саме: величину і динаміку зростання релігійної мережі. З'ясовано класифікацію релігійних організацій, яка застосовується в Україні. Зокрема, різновидами релігійних організацій є: релігійні громади, управління, центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади. Виявлено специфіку сучасного ведення статистичного обліку релігійної мережі України, яка обумовлена зовнішньополітичними факторами. Проаналізовано відомості загальної кількості (без конфесійної деталізації) релігійних організацій та динаміку їх розвитку в Україні протягом останніх трьох десятиліть. Вказано на перехід організаційної структури релігії в Україні з 2000-х рр. від екстенсивного до інтенсивного розвитку. Розглянуто стан та особливості розвитку різновидів релігійних організацій України станом на 1 січня 2016 р. Охарактеризовано інші складові релігійної мережі України, які юридично не відносяться під категорію релігійних організацій (священнослужителі; будівлі релігійного призначення; школи, засновані релігійними організаціями; релігійні мас-медіа тощо). Оцінено вплив регіональної специфіки на релігійну карту України.

Ключові слова: релігійна організація; релігійна громада; монастир; священнослужителі; будівля релігійного призначення

Condition and religious dynamics network of independent Ukraine

S.S. IAREMCHUK

Yuriy Fedkovych Chernivtsi national university, Chernivtsi, Ukraine

Abstract

Religious network in Ukraine to form religious organizations and other components. According to Ukrainian law religious organizations are: religious communities, administrations, centers, monasteries, religious brotherhoods, missionary societies (missions), religious schools. They form the basis of the religious network in Ukraine, and religious communities account for nearly 96% of all religious organizations. In addition, the organizational structure of the religion include the clergy; religious buildings; schools and the media, religious based organizations, and others.

Analysis of the organizational component of religious structures since independence of Ukraine shows growth of any and all of its components. Over 25 years of independence, there was an increase institutional network of religious organizations is almost three times, and since the beginning of religious liberalization (1988) – nearly six times. Growth of the religious network in Ukraine is constantly on the decline, although the numerical value of the number of religious organizations is growing steadily. If the period 1988-1991 biennium can be interpreted as a religious «boom» when the number of communities increased annually by an average of a few tens of percent, with 1992 growth dynamics decreased slightly and during the 1990's almost does not exceed an annual 10%. Since the XXI century, dynamics slowed further during the first decade and almost every year does not exceed 5%. Later, in 2010's, the growth rate continues to slow down religious organizations and does not exceed 1-2% annually. This indicates that in the early 2000s in Ukraine completed extensive development of the religious network, giving way to a moderate to intense development.

As of January 1, 2016, in Ukraine operates a powerful religious network that consists of 34,183 religious communities; 86 religious centers; 292 religious administrations; 516 monasteries, which are obediense 6,901 persons; 359 missions, 75 brotherhoods, 198 religious schools, which enrolled about 20 thousand students; 31,851 priests, 804 of them – foreigners; 28,841 religious buildings and adapted for prayer; 12,179 schools and 484 media founded by religious organizations.

Keywords: religious organization; religious community; monastery; clergy; religious building

Состояние и динамика религиозной сети независимой Украины

С.С. ЯРЕМЧУК

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Черновцы, Украина

Авторское резюме

В статье исследована организационная составляющая религии в Украине, а именно: величина и динамика роста религиозной сети. Выяснено классификацию религиозных организаций, которая при-

меняється в Україні. В частности, разновидностями религиозных организаций являются: религиозные общины, управления, центры, монастыри, религиозные братства, миссионерские общества (миссии), духовные учебные заведения. Выявлена специфика современного ведения статистического учета религиозной сети Украины, которая обусловлена внешнеполитическими факторами. Проанализированы сведения общего количества (без конфессиональной детализации) религиозных организаций и динамика их развития в Украине в течение последних трех десятилетий. Указано на переход организационной структуры религии в Украине с 2000-х гг. от экстенсивного к интенсивному развитию. Рассмотрены состояние и особенности развития разновидностей религиозных организаций Украины по состоянию на 1 января 2016 г. Охарактеризованы другие составляющие религиозной сети Украины, которые юридически не относятся под категорию религиозных организаций (священнослужители; здания религиозного назначения; школы, основанные религиозными организациями; религиозные СМИ и т.д.). Оценено влияние региональной специфики на религиозную карту Украины.

Ключевые слова: религиозная организация; религиозная община; монастырь; священнослужители; здание религиозного назначения

Постановка проблеми. Існує декілька трактувань структури релігії, в залежності від теоретико-методологічних позицій її дослідників. Найбільш поширене виділення трьох основних елементів релігії, відносини між якими утворюють структуру релігії: світоглядно – релігійна свідомість, що включає чуттєві і розумові акти, супроводжувані емоційним ставленням до предмета релігійної віри; діяльнісного – релігійна діяльність, що містить поряд з релігійним культом також і позакультові дії та організаційно – релігійні організації в їх різних класифікаціях. У нашій розвідці ми розглянемо організаційну складову релігії, яка є вагомим чинником релігії і показником її інституціалізації. У «доперебудовні» часи в Україні легально діяли лише 16 конфесій, найбільшими з яких були: Український екзархат РПЦ (Російської православної церкви) та об'єднання євангельських християн-баптистів України (складова частина Всесоюзної Ради ЄХБ). Починаючи з 1988 р. поступово почали скасовуватися обмеження на створення релігійних організацій. Упродовж 25 років було утворено цілу низку релігійних інституцій, діяльність яких донедавна була заборонена законом. Водночас із «легалізацією» церковних громад і конфесійних утворень, які існували ще за радянських часів, відбувається становлення нових релігійних акторів (зокрема, протестантського походження). Новизна останніх проявляється саме в їх ролі та характері взаємодії з іншими соціальними інституціями в трансформаційному суспільстві, намаганні відобразити світові і національні особливості розвитку, заповнити духовну порожнечу, яка з'явилася після руйнування радянської ідеологічної системи.

Зміна суспільного ладу, проголошення незалежності і входження України у глобальний простір (культурний, економічний, політичний, інформаційний) зумовили трансформацію релігійних інституцій, які існували за радянських часів, і появу нових релігійних об'єднань і організацій, формування нових відносин релігії і суспільства, церкви і держави. Це актуалі-

зувало дослідження інституційно-організаційних змін релігії в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні ведення статистичного обліку релігійних організацій покладено на органи виконавчої влади, а саме: на загальнодержавному рівні – на державний орган України у справах релігій, на регіональному рівні – на його структурні підрозділи в державних адміністраціях. З грудня 2010 р. функції органу у справах релігій передано до Міністерства культури України, а саме – до Департаменту у справах релігій та національностей (окрім функції реєстрації релігійних організацій, які віднесено до компетенції Державної реєстраційної служби України) [12].

При аналізі статистичних даних слід враховувати той факт, що державна статистика двох останніх років (починаючи з даних станом на 01.01.2015 р. [6]) наводиться без урахування показників мережі релігійних організацій АР Крим, яка у 2014 р. була анексована Російською Федерацією (нагадаємо, що станом на 1 січня 2014 р. в АР Крим і м. Севастополі діяли 2 220 релігійних організацій [5]). Втім, відсутність в українській статистиці даних щодо релігійної мережі Криму жодним чином не означає відмову України від нього, а є лише похідною від тимчасової окупації цього регіону. Крім цього, внаслідок часткової окупації Донецької та Луганської областей, де діють так звані «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», маємо справу з не зовсім коректною статистикою, оскільки на зазначених територіях релігійні організації позбавлені можливості діяти згідно з українським законодавством і ані місцеві, ані центральні органи державної виконавчої влади не володіють офіційною, повною та об'єктивною статистичною інформацією щодо діяльності там релігійних організацій [10].

Питання вивчення релігійної мережі України висвітлюються у публікаціях таких вітчизняних дослідників, як Л. Владиченко, В. Докаш, Н. Дудар, В. Єленський, А. Колодний, В. Лешан, Л. Филипович, Л. Шангіна, О. Шуба та ін.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження організаційної складової релігії в Україні, а саме – величини і динаміки зростання релігійної мережі, для чого автор поставив наступні завдання:

- з'ясувати класифікацію релігійних організацій, яка застосовується в Україні та специфіку сучасного ведення статистичного обліку релігійної мережі України;

- проаналізувати відомості загальної кількості (без конфесійної деталізації) релігійних організацій та динаміку їх розвитку в Україні протягом останніх трьох десятиліть;

- розглянути стан та особливості розвитку різновидів релігійних організацій України станом на 1 січня 2016 р.;

- охарактеризувати інші складові релігійної мережі України, які юридично не відносяться під категорію релігійних організацій (священнослужителі; будівлі релігійного призначення; школи, засновані релігійними організаціями; релігійні мас-медіа тощо).

Виклад основного матеріалу. Ключове поняття для аналізу організаційного аспекту релігії – релігійна організація. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні організації утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Релігійними організаціями є: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями) [2].

Отже, використовуючи статистичні дані, проаналізуємо відомості загальної кількості (без конфесійної деталізації) релігійних організацій та динаміку їх розвитку в Україні протягом останніх трьох десятиліть.

Збільшення релігійної мережі розпочалося на 4 роки раніше здобуття Україною незалежності, а саме – з 1988 р., коли влада дозволила реєстрацію нових релігійних організацій. На той час в Україні було зареєстровано 16 конфесій і 6 179 релігійних організацій. А вже на 01.01.1990 р. в Україні була 21 конфесія і 8 753 релігійних організацій (зростання за 1988–1989 рр. – 41,7%); на 01.01.1991 р. відповідно – 26 конфесій і 10 810 релігійних організацій (зростання за 1990 р. – 23,5%), а на 01.01.1992 р. (початок відліку релігійної статистики незалежної України) – 41 конфесія і 12 962 релігійних організацій (зростання за 1991 р. – 20%) [7; 13]. Отже, період 1988–1991 рр. можна трактувати як «релігійний бум», коли кількість громад збільшувалася щороку

в середньому на кілька десятків відсотків і загалом за ці роки зросла в 2,1 раза, або на 110% (в числовому еквіваленті – на 6 783 релігійних організацій).

Але з 1992 р. динаміка зростання дещо зменшилася і протягом 1990–х рр. практично не перевищувала щорічно 10%. На 01.01.1993 р. в Україні діяли 58 конфесій і 14 017 релігійних організацій (зростання за 1992 р. – 8,1%); на 01.01.1994 р. відповідно – 61 і 14 962 (зростання за 1993 р. – 6,7%); на 01.01.1995 р. – 61 і 16 984 (зростання за 1994 р. – 13,5%); на 01.01.1996 р. – 62 і 18 111 (зростання за 1995 р. – 6,6%); на 01.01.1997 р. – 62 і 19 110 (зростання за 1996 р. – 5,5%); на 01.01.1998 р. – 65 і 20 406 (зростання за 1997 р. – 6,8%); на 01.01.1999 р. – 83 і 21 843 (зростання за 1998 р. – 7%); на 01.01.2000 р. – 90 і 23 543 (зростання за 1999 р. – 7,8%) [7; 11; 13]. Отже, протягом 1992–1999 рр. релігійна мережа України зросла в 1,8 раза або на 74% (в числовому еквіваленті – на 9 581 релігійну організацію).

Починаючи з XXI століття, динаміка зростання ще більше уповільнилася і протягом першого десятиліття практично не перевищувала щорічно 5%. Станом на 01.01.2001 р. в Україні діяли 25 405 релігійних організацій (зростання за 2000 р. – 7,9%); на 01.01.2002 р. відповідно – 27 072 (зростання за 2001 р. – 6,5%); на 01.01.2003 р. – 28 387 (зростання за 2002 р. – 4,8%); на 01.01.2004 р. – 29 785 (зростання за 2003 р. – 5,2%); на 01.01.2005 р. – 30 805 (зростання за 2004 р. – 3,4%); на 01.01.2006 р. – 32 186 (зростання за 2005 р. – 4,4%); на 01.01.2007 р. – 33 063 (зростання за 2006 р. – 2,8%), на 01.01.2008 р. – 33 841 (зростання за 2007 р. – 2,35%), на 01.01.2009 р. – 34 453 (зростання за 2008 р. – 1,8%), на 01.01.2010 р. – 35 184 (зростання за 2009 р. – 2,1%) [7–8; 11; 13]. Отже, протягом 2000–2009 рр. релігійна мережа зросла в 1,5 раза або на 49% (в числовому еквіваленті – на 11 641 релігійну організацію).

Надалі, з 2010 р., темп зростання релігійних організацій продовжує надалі уповільнюватися і не перевищує щорічно 2%. Крім цього, внаслідок анексії Російською Федерацією Криму в 2014 р., дані щодо релігійної мережі Криму з 01.01.2015 р. не входять в українську статистику. З цієї причини відбулося зменшення показників релігійної мережі України (наголосимо, що це не зменшення мережі, а зменшення наявних показників). Отож, станом на 01.01.2011 р. в Україні діяло 35 861 релігійна організація (зростання за 2010 р. – 1,9%); на 01.01.2012 р. відповідно – 36 500 (зростання за 2011 р. – 1,8%); на 01.01.2013 р. – 36 995 (зростання за 2012 р. – 1,4%); на 01.01.2014 р. – 37 209 (зростання за 2013 р. – 0,6%); на 01.01.2015 р. – 35 317 (зростання за 2014 р. – 0,9% – 328 організацій). Зауважимо, що в державній статистиці на 01.01.2015 р. відсут-

ні дані по АР Крим і м. Севастополю, а це 2 220 (майже 6%) від усіх релігійних організацій України станом на 01.01.2014 р. Відтак, з урахуванням Криму (даних на 01.01.2014 р.) на 01.01.2015 р. в Україні маємо 37 537 релігійних організацій. Згідно з державною статистикою (без Криму) на 01.01.2016 р. в Україні налічується 35 709 релігійних організацій (зростання за 2015 р. – 1,0%), а з урахуванням Криму (даних на 01.01.2014 р.) – 37 929 [1; 11].

Отже, протягом 2010–2015 рр. релігійна мережа України загалом зросла лише на 1,5% (в числовому еквіваленті – на 525 релігійних організацій), оскільки державна статистика перестала враховувати релігійні організації АР Крим, що на 01.01.2014 р. складали майже 6% від усіх організацій країни. Тому, з урахуванням Криму, зростання релігійної мережі мало б скласти 7,8%. Натомість, згідно з державною статистикою, показники релігійної мережі України станом на 01.01.2016 р. майже зрівнялися з показниками початку 2011 р. [4].

За 25 років незалежності відбулося збільшення інституційної мережі релігійних організацій в 2,7 раза (без статистики по Криму) або в 2,9 рази (з Кримом), а з часу початку релігійної лібералізації (1988 р.) – у 5,8 рази (без статистики по Криму) і в 6,1 раза (з Кримом). Це свідчить про те, що у кількісному вимірі відбувається збільшення релігійної мережі України, але чим далі спостерігається уповільнення темпів приросту. Зокрема, темп приросту релігійних організацій першого десятиліття незалежності України («дев'яностих») перевищує темп приросту наступних десяти років («нульових») удвічі.

Порівняльний аналіз цифрового матеріалу про зміни релігійної мережі за 1988–2015 роки засвідчує, що екстенсивний етап розвитку релігійного життя в Україні закінчився на початку 2000–х рр. і перейшов в інтенсивний. А констатоване уповільнення темпу зростання релігійної мережі можна пояснити насиченістю інституційного забезпечення релігійних організацій та релігійною самовизначеністю населення.

Далі розглянемо стан та особливості розвитку релігійних організацій України станом на 1 січня 2016 р. (без статистики по Криму).

Найбільшу частину релігійних організацій складають релігійні громади. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [2], релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрямку, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб. Варто зазначити, що у відповідних статистичних даних, які готує держорган у справах релігій, наводиться інформація як про зареєстровані релігійні громади, так і про незареєстровані, а з 2016 р. – як про

діючі, так і про недіючі громади. Законодавчо в ст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» зазначається, що повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов'язковим. Тобто релігійна громада, яка підпорядкована тому чи іншому релігійному центру, може діяти (здійснювати культово-обрядову практику) на законних правах (легітимно) без реєстрації. Отже, на 01.01.2016 р. в Україні налічується 34 183 релігійні громади, що складає 95,7% усіх релігійних організацій (юридичний статус, тобто реєстрацію мають 33 085 релігійних громад: з яких 32 497 діючих та 588 недіючих; при цьому 1 098 громад діють поза реєстрацією) [4].

Важливими складовими релігійної мережі є релігійні центри та управління, які представляють відповідні релігійні об'єднання (віросповідання, конфесії) та керують їх діяльністю, хоча кількісно вони складають лише 1% усіх релігійних організацій України. На 01.01.2016 р. кількість релігійних центрів в Україні нараховує 86. Лідером у вказаному показнику виступає м. Київ із показником у 53 центри, оскільки власне є столицею України і в ньому зосереджені всі центральні адміністративні державні органи. Загальна кількість релігійних управлінь (єпархій, дієцезій тощо) станом на 01.01.2016 р. становить 292 одиниці, які діють у всіх адміністративно-територіальних одиницях України [4].

Монастир як різновид релігійної організації, притаманний в Україні таким релігійним конфесіям і напрямкам, як православ'я, католицизм і буддизм. На початок 2016 р. в Україні діють 516 монастирів (1,5% усіх релігійних організацій України), в яких несуть послух 6 901 ченців та чорниць [4]. Безпосередньо найбільша кількість монастирів регіонально знаходиться у Львівській (67), Тернопільській (42) та Івано-Франківській (35) областях [4]. Необхідно зазначити, що за останні десять років спостерігається збільшення загальної кількості монастирів на 73,4%.

Проте чисельність у них ченців і чорниць – лише на 36,5%. Такі розбіжності в темпах зростання кількості монастирів, з одного боку, та числа ченців – з іншого, були характерні також для попереднього періоду, що дає підстави припускати, що монастирське життя досі перебуває у стадії становлення [1]. Згадані розбіжності зумовлюють зниження середнього числа ченців у розрахунку на один монастир: якщо у 2000 р. воно складало майже 20 осіб, то на 2010 р. – лише 15. При цьому зазначене число варіює, залежно від конфесійної належності: від 26 для монастирів УПЦ до 1 – УАПЦ (середнє число для монастирів УПЦ – майже 26; УГКЦ – майже 12; РКЦ – дещо більше 7; УПЦ-КП – 3; УАПЦ – 1).

Такі релігійні організації як місії та брат-

ства насамперед спрямовані на пошук нових adeptів і поширення впливу релігії в суспільстві. Станом на 01.01.2016 р. в Україні діють 359 місій і 75 братств (1,2% усіх релігійних організацій України) [4]. Зазначимо, що діяльність місій релігійних організацій охоплює всі регіони України, а от братства діють у 19-ти адміністративно-територіальних одиницях України (найбільше їх – 21, у м. Київ, 10 – в Івано-Франківській, 8 – у Закарпатській, 6 – у Хмельницькій, 5 – у Вінницькій областях тощо) [1].

Для підготовки кадрів релігійні об'єднання України використовують духовні навчальні заклади (далі – ДНЗ). На 01.01.2016 р. в Україні функціонують 198 духовних навчальних закладів (0,5% від усіх релігійних організацій України), в тому числі 129 вищих ДНЗ і 69 середніх ДНЗ. У них навчаються 8 195 слухачів денної і 11 667 заочної форм навчання [4]. За територіальним розташуванням вони знаходяться у більшості регіонів України, окрім Кіровоградської та Миколаївської областей. З 2000 по 2005 рр. їх приріст складав 38,9%, з 2005 по 2010 рр. – 14,3 %, а з 2010 по 2015 рр. – 11,6%. Наразі спостерігається уповільнення темпів приросту ДНЗ, але у кількісному значенні вони зростають. Загалом протягом десятиріччя 2000-х рр. кількість духовних навчальних закладів збільшилася на 64,5%, але чисельність слухачів у них – лише на 8,6%. Відповідно, зменшилася наповнюваність духовних навчальних закладів. Якщо у 2000 р. середнє число слухачів у розрахунку на один духовний навчальний заклад становило 131, то у 2010 р. – 93 [8]. Потрібно зазначити, що з 2005 р. спостерігалось зменшення кількості слухачів у духовних навчальних закладах практично всіх релігійних об'єднань, які їх мають, окрім ісламських та юдейських. Це змусило перейти деякі духовні навчальні заклади виключно на заочну форму навчання, зокрема у Черкаській і Чернівецькій областях. Також можна констатувати, що порівняно із 2000 р. збільшилася частка заочних слухачів духовних навчальних закладів [1]. Існують сподівання на новий поштовх для розвитку духовної освіти, саме як богословської (теологічної), через її визнання державою нарівні зі світською. Однак, цей процес досі значною мірою не завершено.

Існують також інші складові релігійної мережі, які юридично не відносяться під категорію релігійних організацій, але є не менш важливими за вищевказані. Зокрема, це священнослужителі; будівлі релігійного призначення; школи, засновані релігійними організаціями, передусім недільні; релігійні мас-медіа тощо.

На 01.01.2016 р. кількість священнослужителів в Україні становить 31 851 особу, з яких 804 – іноземці [4]. Таким чином, загальна забезпеченість релігійних

організацій кадрами священнослужителів на початок 2016 р. становить 94,8%. Частка іноземних громадян серед священнослужителів показує тенденцію до зменшення – нині вона складає 2,5%. Протягом 2015 р. найбільша кількість запрошених релігійними організаціями іноземних священнослужителів була від Римо-католицької церкви в Україні (РКЦ), Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів (мормони) та релігійних організацій евангельських християн-баптистів тощо [1]. Коефіцієнт забезпеченості релігійних громад священнослужителями (обчислюється як співвідношення чисельності священнослужителів до кількості релігійних громад), як і раніше, є вищим у протестантських громад, ніж у православних (1,5 та 0,9 у 2010 р.). Найвищим є названий коефіцієнт у релігійних організаціях Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів – 2,5 та Свідків Єгови – 2,4; найнижчим (0,4) – у громад, що належать до Духовного управління мусульман Криму (ДУМК) [8].

Станом на 1 січня 2016 р., релігійні організації країни мали в розпорядженні 28 841 будівлі релігійного призначення і пристосовані під молитовні (у т.ч. 3 937 пам'ятки архітектури), з яких 17 407 культових споруд (60,4%) і 11 434 (39,6%) приміщень, пристосованих під молитовні. При цьому у власності перебуває 66,4% загальної кількості будівель – 19 153 (у т.ч. 13 561 культових і 5 592 пристосованих під молитовні), у користуванні – 33,6% будівель. Серед культових будівель 7 656 (26,5%) – збудовані [3]. Зауважимо, що у 1992–1999 рр. в Україні споруджено 2 597 культових будівель; а в 2000–2009 рр. – 3 075 [8].

Динаміка розвитку будівель релігійного призначення і пристосованих під молитовні виглядає наступним чином: у 1990 р. їх було 6 849; у 1995 р. – 12 861; у 2000 р. – 16 637; на 2010 р. – 22 787 [8]; на 2016 р. – 28 841. Отже, з 1990 року мережа культових приміщень зростає (без урахування статистики по Криму) в 4,2 раза або на 321% (21 992 одиниці). Це свідчить про те, що темпи збільшення кількості будівель відповідають темпам зростання мережі релігійних організацій.

Більшість численних конфесій мають високий рівень забезпеченості будівлями релігійного призначення і пристосованими під молитовні. Станом на 01.01.2016 р. даний показник складає: для УГКЦ – 92,4%; УПЦ – 89,2%; УУНЦ АСД (адвенти́сти) – 84,8%; РКЦ – 79,8%; ВСЦ ХВЄ (п'ятидесятники) – 78,5%; ВСЦ ЄХБ (баптисти) – 75,7%; УПЦ-КП – 72,4%; УАПЦ – 70,8% тощо [3]. Привертає увагу та обставина, що організації харизматичного напрямку, попри високі темпи розширення мережі громад, досить рідко вдаються до будівництва, віддаючи перевагу оренді приміщень. Так, на 1 січня 2016 р. зазначені

організації мали у своєму розпорядженні 33 збудовані будівлі релігійного призначення, а на правах оренди використовували 805 приміщень із загального обсягу в 973 будівлі [3]. Регіональний розподіл споруджуваних основними конфесіями та церквами будівель релігійного призначення збігається з розподілом уже існуючих осередків цих конфесій і церков: так, УПЦ споруджує понад дві третини своїх будівель у Центрі і на Сході країни; УПЦ–КП – понад 90% на Заході і в Центрі; лише на Західний регіон припадає понад 90% споруджуваних будівель УГКЦ та дві третини – УАПЦ. Отже, показники, які характеризують процеси спорудження будівель релігійного призначення, можуть свідчити про те, що протягом ближчого часу нинішня конфесійна та регіональна конфігурація церковно–релігійної мережі в Україні буде зберігатися без суттєвих змін.

Станом на 1 січня 2016 р. в Україні діють 12179 шкіл, заснованих релігійними організаціями, з них 12 171 – це недільні школи, а 8 – загальноосвітні [4]. У свою чергу, недільні школи представлені у всіх адміністративно–територіальних одиницях України, окрім Дніпропетровської та Сумської областей. Також зазначимо, що їх загальна кількість зменшилася на 231 одиницю у порівнянні із минулим роком. Кількість недільних шкіл і динаміка розвитку їх мережі свідчить, зокрема, про ступінь активності релігійної організації у забезпеченні свого відтворення [1]. Найбільше шкіл має УПЦ – 3 706, або 30% їх загальної кількості (в середньому 1 недільна школа припадає на 3 релігійних громади – коефіцієнт 0,3). Значними є частки недільних шкіл ВСО ЄХБ (баптисти), де одна недільна школа припадає на кожні дві громади (коефіцієнт 0,5), та ВСЦ ХВЕП (п'ятидесятники), де це співвідношення є ще вищим (коефіцієнт 0,6). Частка недільних шкіл УКК ЦАСД (адвентисти сьомого дня) у загальному масиві є невеликою, проте співвідношення кількості недільних шкіл і громад становить 0,7:1 (коефіцієнт 0,7). Найкращим чином забезпечені недільними школами громади Закарпатської реформатської церкви – 113 недільних шкіл на 114 громад [4]. Станом на 1 січня 2016 р. в Україні налічується 484 мас-медіа, засновані релігійними організаціями, серед яких: 329 – друковані, 133 – електронні, 29 – аудіовізуальні [4]. Порівняно з періодом 1990–х років, темпи зростання є значно повільнішими (тоді з 1993 р. по 1999 р. відповідний показник зріс у шість разів – з 31 до 194). При цьому релігійні організації активно збільшують свою присутність в інформаційному просторі через створення власних телепрограм, сайтів у мережі Інтернет, а також через більш активну участь у світських друкованих та електронних засобах масової інформації. Найбільшою мірою наростили масив (кількість

найменувань) періодичних видань релігійні організації харизматичного напрямку (у 3,5 раза), ВСЦ ХВЕП (у 2,5 раза), а також УПЦ–КП (більш ніж удвічі) та УПЦ (майже вдвічі). Слід зазначити, що окремі релігійні організації (наприклад, Свідки Єгови) не реєструють і не видають періодичних видань в Україні, однак такі видання українською, російською та іншими мовами у значних обсягах завозяться із-за кордону та, як правило, безкоштовно розповсюджуються на території країни. Тому, констатуємо, що в масиві релігійних періодичних видань найбільша частка (40%) належить православним виданням, не можна коректно співвіднести цей показник з кількістю видань інших конфесій. Власне, і розповсюдження православних видань в Україні не обмежується виданими на її території, зокрема з огляду на те, що через УПЦ, яка перебуває в юрисдикції Московського Патріархату, поширюються також російські православні періодичні видання.

Висновки. Наведені статистичні дані дають уявлення про стан і динаміку розвитку загальної кількості релігійних організацій та їхньої інституційної мережі в Україні. Отож дана інформація дозволяє зробити наступні висновки і припущення. Релігійну мережу України утворюють релігійні організації та інші складові. Згідно з українським законодавством релігійними організаціями є: релігійні громади, управління, центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади. Вони складають основу релігійної мережі України, причому релігійні громади налічують майже 96% від усіх релігійних організацій. Крім цього, до організаційної структури релігії можна віднести священнослужителів; будівлі релігійного призначення; школи, засновані релігійними організаціями, передусім недільні; релігійні мас-медіа тощо.

Аналіз релігійного середовища за роки незалежності України свідчить про зростання усіх без винятку його складових. За 25 років незалежності відбулося збільшення інституційної мережі релігійних організацій майже в три рази, а з часу початку релігійної лібералізації (1988 р.) – майже у шість разів. Динаміка зростання релігійної мережі України постійно йде на спад, хоча в кількісному значенні число релігійних організацій стабільно зростає. Якщо період 1988 – 1991 рр. можна трактувати як релігійний «бум», коли кількість громад збільшувалася щороку в середньому на кілька десятків відсотків, то з 1992 р. динаміка зростання дещо зменшилася і протягом 1990–х рр. практично не перевищувала щорічно 10%. Починаючи з XXI століття, динаміка ще більше уповільнилася і протягом першого десятиліття (у «нульових») практично не перевищувала щорічно 5%. Надалі, з 2010 р., темп зростання релігійних організацій продовжує надалі уповільнюватися і не перевищує щорічно 1–2%.

Це свідчить про те, що на початку 2000х років в Україні завершився екстенсивний розвиток релігійної мережі, поступившись місцем інтенсивному помірному розвитку. Станом на 1 січня 2016 р. в Україні функціонує потужна релігійна мережа, яка складається з 34 183 релігійних громад; 86 релігійних центрів; 292 релігійних управлінь; 516 монастирів, в яких несуть послух 6 901 ченців та чорниць; 359 місій, 75 братств, 198 духовних навчальних закладів, у яких навчаються 8 195 слухачів денної і 11 667 заочної форми навчання; 31 851 священнослужителів, з яких 804 – іноземці; 28 841

будівлі релігійного призначення (60,4%) і пристосовані під молитовні (39,6%) (у т.ч. 3 937 пам'ятки архітектури); 12 179 шкіл заснованих релігійними організаціями, з них 12 171 – це недільні школи, а 8 є загальноосвітніми; 484 мас-медіа, засновані релігійними організаціями, серед яких: 329 – друковані, 133 – електронні, 29 – аудіовізуальні. Подальший розвиток релігійної мережі визначальним чином залежатиме від здатності церкви відповідати вимогам пастирського служіння в умовах сучасного світу загалом і в обставинах суспільного життя в Україні зокрема.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Владиченко Л. Релігійна мережа України: аналіз динаміки станом на початок 2016 року [Електронний ресурс] / Лариса Владиченко. – 12 квітня 2016. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/63066/
2. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987-12>
3. Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій культовими будівлями та приміщеннями, пристосованими під молитовні, станом на 01.01.2016 року (Форма 2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245083533&cat_id=244950594
4. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2016 року (Форма 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245083533&cat_id=244950594
5. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2014 року (Форма 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244950598&cat_id=244950594
6. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2015 року (Форма 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244950863&cat_id=244950594
7. Колодний А. Релігійна мережа України: конфесійні і регіональні зрізи / Анатолій Колодний // Українське релігієзнавство. – 2008. – № 46. – С. 23-47.
8. Релігійна мережа в Україні: стан і тенденції розвитку // Релігія і влада в Україні: проблеми взаємодії. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку», 8 лютого 2011 року. – К.: Центр Разумкова, 2011. – С. 3-30.
9. Релігійна мережа України. Таблиця змін з даними на 31 грудня відповідного року // Релігійна панорама. – 2010. – № 3. – С. 37-47.
10. Релігійна мережа, її кадрове та матеріальне забезпечення: основні тенденції, динаміка змін, перспективи розвитку // Матеріали до засідання круглого столу на тему: «Стан свободи совісті та державно-церковних відносин в Україні» 28 жовтня 2015 р. / Верховна Рада України Комітет з питань культури і духовності Підкомітет з питань державної політики у сфері свободи совісті та релігійних організацій. – Б. в., 2015. – С. 2.
11. Статистика релігійних організацій України. Сайт «Релігійно-інформаційна служба України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/>
12. Указ Президента України №1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>
13. Церква і суспільство в Україні: проблеми взаємовідносин (Аналітична доповідь УЦЕПД) // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 10. – С. 2-65.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2016

REFERENCES:

1. Vladychenko, Larysa, 12 kvitnya 2016. Relihiyna merezha Ukrayiny: analiz dynamiky stanom na pochatok 2016 roku [The religious network of Ukraine: analysis of the dynamics at the beginning of 2016]. Access: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/63066/ (in Ukrainian).
2. Zakon Ukrayiny «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» [The Law of Ukraine «On Freedom of Conscience and Religious Organizations»]. Access: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987-12> (in Ukrainian).
3. Zvit pro zabezpechenist' tserkov i relihiynykh orhanizatsiy kul'tovymy budivlyamy ta prymishchennyamy, prystosovanyamy pid molytovni stanom na 01.01.2016 roku (Forma 2) [Report on providing religious buildings and premises adjusted for worshiping for churches and religious organizations as on 01.01.2016 year]. Access: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245083533&cat_id=244950594 (in Ukrainian).

4. Zvit pro merezhu relihiynykh orhanizatsiy v Ukrayini stanom na 01.01.2016 roku (Forma 1) [The report on the network of religious organizations in Ukraine as of 01.01.2016 year]. Access: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245083533&cat_id=244950594 (in Ukrainian).
5. Zvit pro merezhu tserkov i relihiynykh orhanizatsiy v Ukrayini stanom na 01.01.2014 roku (Forma 1) [Report on a network of churches and religious organizations in Ukraine as of 01.01.2014 year]. Access: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244950598&cat_id=244950594 (in Ukrainian).
6. Zvit pro merezhu tserkov i relihiynykh orhanizatsiy v Ukrayini stanom na 01.01.2015 roku (Forma 1) [Report on a network of churches and religious organizations in Ukraine as of 01.01.2015 year]. Access: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244950863&cat_id=244950594 (in Ukrainian).
7. Kolodnyy, A., 2008. Relihiyna merezha Ukrayiny: konfesiyni i rehional'ni zrify [The religious network of Ukraine, confessional and regional sections]. *Ukrayins'ke relihiyeznavstvo*. № 46. 23-47.
8. Relihiyna merezha v Ukrayini: stan i tendentsiyi rozvytku [The religious network in Ukraine: state and development trends], 2011. Relihiya i vlada v Ukrayini: problemy vzayemodiyi. Informatsiyno-analitychni materialy do Kruhloho stolu na temu: «Derzhavno-konfesiyni vidnosyny v Ukrayini, yikh osoblyvosti i tendentsiyi rozvytku», 8 lyutoho 2011 roku. Tsentrazumkova. 3-30 (in Ukrainian).
9. Relihiyna merezha Ukrayiny. Tablytsya zmin z danymy na 31 hrudnya vidpovidnoho roku [The religious network of Ukraine. Table of changes to data as of December 31 of the respective year], 2010. Relihiyna panorama. № 3. 37-47 (in Ukrainian).
10. Relihiyna merezha, yiyi kadrove ta material'ne zabezpechennya: osnovni tendentsiyi, dynamika zmin, perspektyvy rozvytku [Religious network, its personnel and material support: major trends, dynamics change, development prospects], 2015. Materialy do zasidannya kruhloho stolu na temu: «Stan svobody sovisti ta derzhavno-tserkovnykh vidnosyn v Ukrayini» 28 zhovtnya 2015 r. Verkhovna Rada Ukrayiny, Komitet z pytan' kul'tury i dukhovnosti Pidkomitet z pytan' derzhavnoyi polityky u sferi svobody sovisti ta relihiynykh orhanizatsiy (in Ukrainian).
11. Statystyka relihiynykh orhanizatsiy Ukrayiny [Statistics religious organizations of Ukraine]. Sayt «Relihiyno-informatsiyna sluzhba Ukrayiny». Access: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/>
12. Ukaz Prezydenta Ukrayiny #1085/2010 «Pro optymizatsiyu systemy tsentral'nykh orhaniv vykonavchoyi vlady» [Decree of the President of Ukraine №1085 / 2010 «On optimization of central authorities»]. Access: <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html> (in Ukrainian).
13. Tserkva i suspil'stvo v Ukrayini: problemy vzayemovidnosyn (Analytychna dopovid' UCEPD) [Church and Society in Ukraine: Problems of Relations (Analytical Report UCEPS)], 2000. Natsional'na bezpeka i oborona. № 10. 2-65 (in Ukrainian).

Яремчук Сергій Степанович – кандидат історичних наук, доцент
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Адреса: 58012, Чернівці, вул. М.Коцюбинського, 2

Iaremchuk Sergii S. – PhD in historical sciences, associate professor
Yuriy Fedkovych Chernivtsi national university
Address: 2, Kotsubinsky Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine
Email: serg.doc.cv@gmail.com

Яремчук Сергей Степанович – кандидат исторических наук, доцент
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
Адрес: 58012, Черновцы, ул. Коцюбинского, 2